

Wolność sumienia i wyznania

Autor tekstu: **Paweł Borecki**

Problematyka wolności sumienia i wyznania (religii) jest uregulowana w Polsce przede wszystkim w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z art. 8 ustawy zasadniczej Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej; jej przepisy stosuje się bezpośrednio, chyba że sama Konstytucja stanowi inaczej. W Polsce Konstytucja znajduje się na szczycie systemu powszechnie obowiązującego prawa. Z jej postanowieniami dotyczącymi problematyki wolności sumienia i wyznania muszą być zgodne postanowienia ustaw, ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego, np. uchwał rad: gmin, miast, powiatów czy sejmików województw. Ponadto z postanowieniami Konstytucji w sferze wolności sumienia i wyznania powinny być zgodne akty prawa wewnętrznego, w szczególności uchwały Rady Ministrów, zarządzenia Prezesa RM oraz ministrów. Z racji najwyższej mocy prawnej postanowienia ustawy zasadniczej uchylają (derogują) wszelkie inne normy prawne, które są z nimi sprzeczne. Wszystkie podmioty stosujące prawo mają obowiązek brać pod uwagę przede wszystkim postanowienia Konstytucji, a dopiero następnie uwzględniać treść innych aktów prawnych, o ile nie są one z nią sprzeczne.

Postanowienia Konstytucji w sprawie wolności sumienia i wyznania (religii), jako powszechnie obowiązujące, wiążą przede wszystkim organy władzy publicznej, ale także obywateli, działających indywidualnie, w różnych rola społecznych np. jako pracodawcy, rodzice itp., oraz kolektywnie, w szczególności tworzących związki wyznaniowe. Poza przypadkami, w których sam przepis Konstytucji wyraźnie przewiduje uregulowanie określonego aspektu wolności sumienia i wyznania (religii) przez ustawę lub umowę międzynarodową, można w kontaktach zwłaszcza z organami władzy publicznej wprost powoływać się na odpowiednie postanowienia ustawy zasadniczej.

Wolności sumienia i religii (wyznania) dotyczą przede wszystkim następujące przepisy Konstytucji: **art. 53** (wolność sumienia i religii, szczegółowe uprawnienia w jej zakresie, przesłanki ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii, niektóre gwarancje wolności sumienia i religii), **art. 25** (relacje związków wyznaniowych i państwa, stosunek władz publicznych wobec doktryn religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, formy prawne określenia statusu kościołów i związków wyznaniowych). Sprawom szczegółowym poświęcono **art. 48 ust.1** (prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z ich przekonaniem, gwarancje wolności sumienia i wyznania dziecka), **art. 35 ust.2** (prawo mniejszości narodowych i etnicznych do tworzenia instytucji służących ochronie ich tożsamości religijnej), **art. 85** (odmowa służby wojskowej ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne) oraz **art. 233** (zasady i zakres ograniczenia praw i wolności człowieka oraz obywatela w czasie stanów nadzwyczajnych). Ponad to dla urzeczywistnienia określonych w Konstytucji uprawnień mieszczących się w zakresie wolności sumienia i wyznania (religii) mają znaczenie: **art. 30** (godność człowieka jako źródło jego wolności i praw), **art. 31** (dopuszczalny zakres ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw), **art. 54** (wolność wyrażania poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji), **art. 57** (wolność pokojowych zgromadzeń), oraz **art. 58** (wolność zrzeszania się).

Konstytucja na określenie swobody w sprawach religijnych posługuje się głównie terminem: **wolność sumienia i religii** (art. 53 ust.1), a ponadto określeniem: **wolność sumienia i wyznania** (art. 48 ust.1). Wolność sumienia i religii jest osobistą wolnością każdego człowieka. Wolność sumienia i wyznania dotyczy dzieci, czyli osób, które nie ukończyły 18 lat. Konstytucja jedynie deklaruje wolność sumienia i religii (wyznania), a nie ustanawia jej. Wolność ta nie pochodzi z nadania państwa, czy jakiegokolwiek władzy publicznej, jej źródłem jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka. Wspomniana godność według Konstytucji jest nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Wolność sumienia jest jedynie wymieniana w ustawie zasadniczej, nie zawiera ona wszakże jej definicji ani nie dopuszcza możliwości jej ograniczenia przez prawo. Tego rodzaju swoboda odnosi się bowiem do sfery wewnętrznej (psychicznej) jednostki, dotyczy całokształtu jej osobistych wyobrażeń (poglądów) w sprawach światopoglądowych oraz związanych z nimi przeżyć, refleksji i uczuć. Wspomniana sfera wymyka się skutecznej regulacji przez prawo

stanowione. Według doktryny prawa wyznaniowego wolność sumienia obejmuje uprawnienia jednostki do swobodnego wyboru, kształtowania oraz zmiany poglądów i przekonań w sprawach religii, natomiast ujmując sprawę szerzej — uprawnienie do wyboru, kształtowania i zmiany swego światopoglądu.

Konstytucja nie zawiera także definicji wolności wyznania. Zdaniem doktryny prawa wyznaniowego obejmuje ona uprawnienia jednostki do uzewnętrzniania i manifestowania swych poglądów i przekonań w sprawach religijnych indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie oraz do postępowania i działania zgodnego ze swoimi przekonaniami. Zakres wolności wyznania jest szerszy aniżeli wolności religii. Obejmuje bowiem także swobodę przyjmowania, wyznawania i uzewnętrzniania przekonań o charakterze niereligijnym, w tym ateistycznych, w szczególności tworzenie w tym celu organizacji i prowadzenie w ich ramach działalności.

Prawo polskie, a zwłaszcza Konstytucja, **nie zawiera definicji religii**. Ustawa zasadnicza w swej preambule definiuje natomiast Boga, jako źródło prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna. Naczelny Sąd Administracyjny (NSA) w orzeczeniu z 23 stycznia 1998 r. (I SA 1065/97), podejmując się próby zdefiniowania pojęcia kościoła, przedstawił pogląd, że religia jest powiązaniem między człowiekiem a Bogiem, inaczej mówiąc - relacją między człowiekiem a świętością (sacrum). Zakłada aktywność osoby ludzkiej w dążeniu do świętości przez zbliżenie się do Boga. Ta interpretacja może być podstawą do wykluczenia z zakresu religii wszelkich poglądów odrzucających rozumienie Boga (Istoty Najwyższej), zwłaszcza w znaczeniu określonym w preambule konstytucyjnej. W konsekwencji **pojęcie wolności religii jest w Konstytucji interpretowane wąsko**, niezgodnie z tendencją występującą w aktach prawa międzynarodowego, bowiem wypada je odnieść jedynie do koncepcji Boga przyjętej przez ustrojodawcę we wstępie ustawy zasadniczej. Trybunał Konstytucyjny uznał jednak w wyroku z 16 lutego 1999 r. (SK 11/98), że wolność religii jest ujmowana w normie konstytucyjnej bardzo szeroko, obejmuje wszystkie religie i przynależność do wszystkich związków wyznaniowych, a zatem nie jest ograniczona do uczestnictwa we wspólnotach wyznaniowych tworzących formalną wyodrębnioną strukturę organizacyjną i zarejestrowanych w stosownych rejestrach prowadzonych przez władzę publiczną. Uznał bez wątplenia, że tak określona wolność religii obejmuje również wyznawców należących do kręgu „Świadków Jehowy”. Trybunał Konstytucyjny nie podjął jednak próby określenia pojęcia religii.

Konstytucja przyjmuje **zamknięty katalog uprawnień** składających się na pojęcie wolności religii. Obejmuje on:

- wolność wyznawania i przyjmowania religii według własnego wyboru; nie sformułowano jednak wprost prawa do zmiany religii,
- wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie,
- posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących
- prawo każdego człowieka do korzystania z pomocy religijnej, tam gdzie się znajduje.

Poza tym szczegółowymi uprawnieniami mieszczącymi się w istocie w ramach wolności sumienia i religii są:

- prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami; te wychowanie i nauczanie winno jednak uwzględniać stopień dojrzałości dziecka oraz jego wolność sumienia i wyznania,
- możliwość nauczania w szkole religii każdego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej oraz możliwość otrzymania takiej nauki; oceniając konstytucyjność instrukcji z 1990 r. ministra edukacji narodowej w sprawie wprowadzenia nauczania religii w szkole Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że państwo ma obowiązek zapewnienia wychowania religijnego w miejscu odpowiadającym woli rodziców (także — w udostępnionych na ten cel salach szkolnych), a od obowiązku tego nie zwalnia go zamieszczony w ustawie z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania przepis określający nauczanie religii dzieci i młodzieży jako wewnętrzną sprawę związków wyznaniowych i powierzający jego organizację władzom tychże kościołów i związków wyznaniowych.
- swoboda wyrażania w życiu publicznym przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, gwarantowana przez władze publiczne (art. 25 ust. 2),
- możliwość odbycia przez obywatela służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie, jeżeli przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają mu na odbywanie służby wojskowej.

Konstytucyjnymi **gwarancjami** wolności sumienia i religii (wyznania) są przede wszystkim:

- gwarancje ochrony prawnej wolności każdego człowieka (art. 31 ust.1),
- zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestniczenia lub do nieuczestniczenia w praktykach religijnych (art. 53 ust. 6),
- zakaz nakładania na kogokolwiek przez organy władzy publicznej obowiązku ujawnienia swego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania (tzw. prawo do milczenia) (art. 53 ust. 7); Trybunał Konstytucyjny (TK), ustosunkowując się do kwestii składania oświadczeń dotyczących uczestnictwa w prowadzonych przez szkołę lekcjach religii, uznał, w przeciwieństwie do węgierskiego sądu konstytucyjnego, że składanie takich oświadczeń **nie narusza** prawa do milczenia (K 11/90), które nie może być utożsamiane z obowiązkiem zachowania milczenia. Swoje stanowisko Trybunał uzasadnił tym, że złożenie przez rodziców oświadczenia dotyczącego ich dziecka nie stanowi samo przez się informacji o przekonaniach światopoglądowych, ponieważ możliwe jest posyłanie na religię przez osobę niewierzącą i nieposyłanie przez osobę wierzącą. Prezentowana wykładnia stanowi jednak zachętę do dwulicowości niezgodnej z ludzką godnością. TK nie dopatrywał się także naruszenia prawa do milczenia w przepisach przewidujących umieszczanie oceny z religii na świadectwie. Za takim ujęciem zdaniem wspomnianego organu przemawia to, że z treści świadectwa nie wynika, jakiej religii dotyczy ocena, a nawet, czy dotyczy ona religii, czy - wprowadzonej jako przedmiot alternatywny – etyki.

- prawo każdego do wynagrodzenia szkody wyrządzonej mu przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej (art. 77 ust. 1),

- prawo związków wyznaniowych do występowania do Trybunału Konstytucyjnego ze skargami konstytucyjnymi oraz wnioskami o zbadanie zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją, zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe (np. rozporządzeń Prezesa RM, zarządzeń ministrów, uchwał Rady Ministrów) z Konstytucją ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami; wspomniany wniosek może jednak dotyczyć tylko aktów normatywnych odnoszących się do spraw objętych zakresem działania związku wyznaniowego (art. 191 ust. 1 pkt. 5 w zw. z art. 188),

- określone w Konstytucji uprawnienia proceduralne jednostki:

- zapewnienie możliwości dochodzenia naruszenia wolności lub prawa na drodze sądowej (art. 77 ust. 2)

- prawo zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, poza wyjątkami określonymi w ustawie (art. 78),

- prawo do zwrócenia się do Rzecznika Praw Obywatelskich, na zasadach określonych w ustawie, z wnioskiem o pomoc w ochronie swojej wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej (art. 80),

- prawo do wniesienia do Trybunału Konstytucyjnego skargi w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji (art. 79 ust.1).

Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, w tym mających związek z aktywnością w sferze religijnej i światopoglądowej, jak np. wolności wyrażania poglądów, wolności zrzeszania się, mogą być ustanowione **tylko w ustawie, i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.**

W szczególności **ograniczenie wolności sumienia i religii nie jest przez Konstytucję przewidziane.** Dopuszcza ona jedynie możliwość ograniczenia **wolności wewnętrznej religii.** Może to nastąpić tylko w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. W czasie stanu wojennego lub wyjątkowego ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela nie może ograniczyć wolności sumienia i religii oraz prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem,

przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości dziecka, jego przekonań oraz wolności sumienia i wyznania.

Status związków wyznaniowych został określony w **art. 25** Konstytucji. Problematyka tworzenia związków wyznaniowych nie została określona w przepisach ustawy zasadniczej. **Art. 12** ogólnie stwierdza, że państwo polskie zapewnia wolność tworzenia i działania dobrowolnych zrzeszeń (przykładowo wymieniono tu związki zawodowe, organizacje społeczno-zawodowe rolników, stowarzyszenia i ruchy obywatelskie) i fundacji. Z kolei **art. 58** zapewnia każdemu wolność zrzeszania się ale zakazuje tworzenia zrzeszeń, których cel lub działalność jest sprzeczna z Konstytucją lub ustawami. Można zatem stwierdzić, że Konstytucja pośrednio uznaje wolność tworzenia i działalności związków wyznaniowych. Ich egzystencję i rozwój wiąże z aktywnością samych członków, a nie władz publicznych. Konstytucja nie przewiduje legalizacji, ani tym bardziej uznania związków wyznaniowych przez państwo jako przesłanki ich działalności. Wyróżnia tylko jeden raz związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej i wiąże z tym możliwość nauczania w szkole ich religii. Nie określono jednak form uregulowania sytuacji prawnej związków wyznaniowych. Regulacja następuje na podstawie umowy międzynarodowej (konkordatu), ustawy określającej indywidualnie stosunek państwa do danego związku wyznaniowego oraz ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Natomiast zdaniem prof. Michała Pietrzaka związek wyznaniowy prowadzący działalność w formie stowarzyszenia, fundacji, czy spółki prawa handlowego posiada uregulowaną sytuację prawną, ale nie korzysta z art. 25 ust. 5 Konstytucji. W opinii dyrektora Departamentu Wyznań MSWiA dr. Andrzeja Czochary **tylko związek wyznaniowy wpisany do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji lub posiadający ustawę indywidualną może układać swoje stosunki z państwem na zasadach określonych w art. 25 Konstytucji, tj. np. korzystać m.in. z równouprawnienia, autonomii i niezależności, a także na zasadach określonych w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.**

Konstytucja gwarantuje wszystkim związkom wyznaniowym równouprawnienie, bez względu na formę regulacji ich sytuacji prawnej. Oznacza to zwłaszcza obowiązek władz publicznych zapewnienia każdemu, przynajmniej zarejestrowanemu, związkowi wyznaniowemu takich samych uprawnień. Wszystkie związki wyznaniowe mają posiadać takie same prawne możliwości funkcjonowania i rozwoju swojej misji. Ich wykorzystanie zależy od danego kościoła, nie zaś od organów władzy publicznej. Przyznanie określonych uprawnień nie może być uzależnione od spełnienia „twardych” kryteriów, jak liczebność, długość istnienia na danym terytorium, na które to okoliczności dane wyznanie nie ma bezpośredniego wpływu, a także od immanentnych cechy ustroju wewnętrznego czy doktryny wiary danego związku. Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych wiąże się z wyrażoną w **art. 32** Konstytucji zasadą równości wszystkich wobec prawa, z prawem do równego traktowania przez organy władzy publicznej oraz z zakazem dyskryminacji kogokolwiek w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Zasada równouprawnienia wyznań wyklucza przede wszystkim przyznanie określonemu związkowi wyznaniowemu statusu kościoła państwowego czy oficjalnego.

Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 2 kwietnia 2003 r. (syg. akt K 13/02) uznał wszakże, iż zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych oznacza, że wszystkie kościoły i związki wyznaniowe posiadające wspólną cechę istotną powinny być traktowane równo. Jednocześnie zasada ta zakłada, zdaniem Trybunału, odmienne traktowanie kościołów i związków wyznaniowych, które nie posiadają wspólnej cechy istotnej z punktu widzenia danej regulacji. Uznano ponadto, że regulacja konstytucyjna zawarta w art. 25 w sposób całkowity normuje sprawy związane z równouprawnieniem i z tego względu nie zachodzi potrzeba odwoływania się w tym zakresie do art. 32 Konstytucji. Interpretując przepisy art. 25 Konstytucji wymieniony organ stwierdził, że ustawa zasadnicza w szczególności gwarantuje kościołom i związkom wyznaniowym równe prawa do zawarcia umów w sprawie unormowania ich stosunków z państwem, a w szczególności równość w prowadzeniu negocjacji, w których dochodzi do wspólnych ustaleń, co do ukształtowania wzajemnych stosunków. W innym miejscu tego orzeczenia czytamy, że biorąc pod uwagę duże różnice uwarunkowań historycznych, liczebności, struktury i działalności poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych, ustawodawca zmuszony był ustanowić odmienne unormowania dotyczące regulacji spraw majątkowych kościołów i związków wyznaniowych. Trybunał Konstytucyjny zatem, niezgodnie z zamiarami twórców Konstytucji RP z 1997 r., legitymizuje

zróznicowania przez ustawodawcę uprawnień poszczególnych związków wyznaniowych.

Pośrednio statusu związków wyznaniowych dotyczy zasada bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych obywateli, wyrażona w **art. 25 ust. 2** Konstytucji. Władze publiczne nie mogą zatem popierać określonej religii, koncepcji światopoglądowej, ideologii, czy filozofii. Żadna religia, nawet wyznawana przez największą część obywateli, o najdłuższej tradycji historycznej, czy o najistotniejszym wkładzie w rozwój kultury narodowej, nie może być uznana za państwową, oficjalną, względnie popierana jako taka przez władze publiczne. Żadna religia, czy koncepcja światopoglądowa nie może być także przez władze publiczne ograniczana, zwalczana, czy kwestionowana, za względu na taką, a nie inną treść swego przesłania. **Władze publiczne w sprawach religijno — światopoglądowych muszą być neutralne.** Do konstytucyjnych zadań władz publicznych nie należy stymulowanie rozwoju określonych religii, światopoglądów, czy koncepcji filozoficznych w społeczeństwie, jest to sfera aktywności wyznawców. Obowiązkiem władz publicznych jest tylko zapewnienie swobody, czyli wolności wyrażania przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych w życiu publicznym przez samych zainteresowanych. Warto przytoczyć opinię Trybunału Konstytucyjnego, który stwierdził, że świeckość i neutralność państwa nie może uzasadniać ani obowiązku nauczania religii w szkołach publicznych, ani zakazu jej nauczania, jeżeli życzą sobie tego zainteresowani obywatele (K 11/90).

Trybunał Konstytucyjny dwukrotnie wypowiedział się także na temat przepisów ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, ustanawiających nakaz respektowania w programach publicznego radia i telewizji chrześcijańskiej wartości, przy przyjęciu jako podstawy uniwersalnych zasad etyki (W 3/93 i K 17/93). W oby przypadkach uznał, że zakaz ten nie jest sprzeczny z zasadą demokratycznego państwa prawnego ani z zasadą równości. Podstawą zajętego przez Trybunał stanowiska była teza odróżniająca nakaz respektowania od nakazu propagowania wartości chrześcijańskich. Organ ten przyjął, że zaskarżony przepis dotyczy tylko tych wartości chrześcijańskich, które pokrywają się z uniwersalnymi zasadami etyki. Odrzucono interpretację, według której zaskarżony przepis miałby umożliwić dokonanie oceny programu przed jego wyemitowaniem przez podmiot inny niż nadawca..

Obowiązek zachowania bezstronności dotyczy wszystkich, którzy dysponują władzą publiczną, czyli organów władzy i administracji państwowej, organów administracji samorządowej — samorządu terytorialnego, zawodowego, akademickiego a także sił zbrojnych, policji, organów szkół publicznych, np. dyrektora szkoły publicznej.

Niezgodne z zasadą bezstronności jest zamieszczanie symboli religijnych np. krzyży, w miejscach będących siedzibą, miejscem urzędowania osób sprawujących władzę publiczną t.j. w urzędowym gabinecie ministra, w sali posiedzeń Sejmu, Senatu, rady gminy, czy rady miasta. Praktyka działania organów władzy publicznej często jednak koliduje z przedstawioną wykładnią. Prezes Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo — NEUTRUM Czesław Janik zakwestionował w listach z lutego 2003 r., skierowanych do marszałków Sejmu oraz Senatu, obecność krzyża w salach posiedzeń Izby. Obecność krzyża w formie charakterystycznej dla wyznania rzymskokatolickiego uznał on za naruszenie zasady równouprawnienia wyznań (w zakresie publicznej manifestacji ich symboliki konfesyjnej). Zgodnie z tą zasadą konstytucyjną należałoby zamieścić w salach parlamentarnych również krzyż w wersji prawosławnej, a także święte symbole judaizmu, islamu, czy buddyzmu, aby odzwierciedlić możliwie najszersze preferencje światopoglądowe polskiego społeczeństwa. W piśmie do marszałka Sejmu Cz. Janik uznał krzyż rzymskokatolicki w tej Izbie za czytelną wskazówkę, że Sejm w swojej działalności nawiązuje do założeń doktryny rzymskokatolickiej. Ponieważ Sejm jest naczelnym organem władzy ustawodawczej, utrzymująca się sytuacja faktyczna wskazuje, zdaniem prezesa NEUTRUM, że państwo polskie jako całość identyfikuje się z katolicyzmem rzymskim. Pozostaje to w kolizji z zasadą wyrażoną w art. 1 Konstytucji, iż Rzeczpospolita Polska jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli. Czesław Janik zwrócił ponadto uwagę, że symbol religijny w Sejmie to stan faktyczny nie przewidziany ani przez Konstytucję z 1997 r. ani przez regulamin Izby. Utrzymywanie tego stanu jest niezgodne z konstytucyjną zasadą legalizmu. Krzyż (i inny znak religijny jako taki) nie należy do symboli państwowych Rzeczypospolitej Polskiej. Autor listu stwierdził, że wyrażony w art. 25 ust. 2 termin „bezstronność” to językowo i zgodnie z wykładnią historyczną synonim terminu „neutralność”.

Szef Kancelarii Sejmu w odpowiedzi stwierdził jednak niezgodnie z literą prawa, że

zasada bezstronności wyrażona w artykule 25 ust. 2 Konstytucji oznacza, iż stosunki społeczne w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej będą kształtować bez jakiegokolwiek stronnictwa. Opisany stan rzeczy, odnoszący się do krzyża w sali obrad nie oznacza w rozumieniu tej zasady jakiegokolwiek kształtowania stosunków społecznych.

Z kolei Sąd Wojewódzki w Łodzi w orzeczeniu z 29 czerwca 1998 r. oddalił powództwo Łukasza M. przeciwko gminie Łódź o obrazę dóbr osobistych. Powód deklarujący się jako osoba niewierząca uznał obecność krzyża w sali posiedzeń rady miejskiej za naruszenie swobody sumienia i formę dyskryminacji. Zdaniem sądu wojewódzkiego zawieszenie krzyża w tym wypadku nie nosi cech bezprawności. Określona przepisem art. 25 ust. 2 Konstytucji bezstronność światopoglądowa, religijna i filozoficzna władzy publicznej odnosi się do wykonywania funkcji władczej, poprzez stanowienie i stosowanie prawa w ramach swego imperium. Nie odnosi się do wystroju wnętrza pomieszczeń obrad organów kolegialnych. W opinii sądu umieszczenia krzyża nie zakazuje Konstytucja Rzeczypospolitej, odwołująca się w swej preambule także do Boga, ani ustawy zwykłej, w tym ustawa z 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej — Dz.U. 1980 r. Nr 7, poz. 18 i ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania — Dz. U. 1989 r. Nr 29, poz. 155. Rozpatrując apelację od wspomnianego orzeczenia Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z 28 października 1998 r. stwierdził, że sam fakt zawieszenia symbolu religijnego w budynku władzy publicznej nie jest wystarczający dla przyjęcia naruszenia swobody sumienia. Uznał, że apelacji nie jest zasadna. W ocenie sądu apelacyjnego w zaistniałych warunkach wykładnia przepisów prawnokonstytucyjnych powołanych w apelacji (w tym art. 25 ust. 2), dokonana przez Sąd I instancji jest prawidłowa. Apelację Łukasza M. zatem oddalono...

Niezgodne z zasadą bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych jej wykluczenie przez współczesny polski kodeks karny ochrony uczuć ludzi niewierzących, a zarazem ściganie z oskarżenia publicznego przestępstw obrazy uczuć religijnych.

Bezstronność wyklucza zatem faworyzowanie lub ograniczanie związków wyznaniowych przez podmioty dysponujące władzą publiczną w wyniku poparcia, odpowiednio — kwestionowania doktryny religijnej, czy światopoglądowej, której związki te są propagatorami.

W **art. 25 ust. 3** Konstytucja gwarantuje związkom wyznaniowym w stosunkach z państwem **autonomię i niezależność w swoim zakresie**. Uprawnienia te obejmują samodzielne ustalanie swojej struktury wewnętrznej oraz systemu powoływania organów reprezentujących związki i wyposażonych w określona władzę a także samodzielne prowadzenie swoich spraw wewnętrznych. Państwo nie interesuje się powstaniem nowych jednostek organizacyjnych, ich przekształceniach i likwidacją oraz obsadzaniem stanowisk kościelnych. W ramach swej autonomii związki wyznaniowe tworzą własny system prawa wewnętrznego (np. w postaci statutów), który określa, poza strukturą organizacyjną, uprawnienia i obowiązki duchownych oraz świeckich. Państwo powinno dawać związkom wyznaniowym swobodę wyboru formy organizacyjnej, nie ingerować w ten proces, ani nie wyrażać swych preferencji dla określonych rozwiązań strukturalnych.

Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych posiada moc obowiązującą w zasadzie tylko na forum wewnętrznym. Powstaje ono w sposób niezależny od państwa i nie jest przez państwo porządkowane, zmieniane czy poprawiane. Bez wyraźnego przyzwolenia państwa nie wywołuje ono skutków w dziedzinie prawa państwowego. **Autonomia i niezależność** związków wyznaniowych oznacza, że nie można odwoływać się od decyzji organów wewnętrznych związków wyznaniowych do sądów państwowych lub ich egzekwować za pomocą przymusu państwowego. Ewentualne skutki takich decyzji na forum prawa państwowego uzależnione są od decyzji organów państwowych pod warunkiem, że nie dotyczą spraw religijnych i nie są sprzeczne z prawem państwowym. Obowiązuje ogólna zasada wzajemnej niezależności między prawem państwowym a prawem wewnętrznym związków wyznaniowych.

Konstytucja nie precyzuje w jakim zakresie związki wyznaniowe cieszą się autonomią i niezależnością. Jest to przede wszystkim **wykonywanie funkcji religijnych**. Bezstronne państwo nie może w tą dziedzinę ingerować. Wypełnianie funkcji religijnych obejmuje obszerny katalog uprawnień szczegółowych, określony w art. 19 ust. 2 ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jednolity: Dz.U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319 z późn. zm.). Należy do niego **w szczególności**:

- 1) określanie doktryny religijnej, dogmatów i zasad wiary oraz liturgii,
- 2) organizowanie i publiczne sprawowanie kultu,

- 3) udzielanie posług religijnych, w tym osobom pełniącym służbę wojskową, oraz organizowanie obrzędów i zgromadzeń religijnych,
- 4) ustanawianie, kształcenie i zatrudnianie duchownych,
- 5) realizowanie inwestycji sakralnych i innych inwestycji kościelnych,
- 6) nabywanie, posiadanie i zbywanie majątku ruchomego i nieruchomości oraz zarządzanie nim,
- 7) zbieranie składek i otrzymywanie darowizn, spadków i innych świadczeń od osób fizycznych i prawnych,
- 8) wytwarzanie i nabywanie artykułów potrzebnych do celów kultu i praktyk religijnych oraz korzystanie z nich,
- 9) tworzenie i prowadzenie zakonów oraz diakonatów,
- 10) powoływanie krajowych organizacji międzykościelnych,
- 11) przynależenie do międzynarodowych organizacji wyznaniowych oraz utrzymywanie kontaktów zagranicznych w sprawach związanych z realizacją swoich funkcji,
- 12) nauczanie religii i głoszenie jej, w tym za pomocą prasy, książek i innych druków oraz filmów i środków audiowizualnych,
- 13) korzystanie ze środków masowego przekazywania,
- 14) rządzenie się w swoich sprawach własnym prawem, swobodne wykonywanie władzy duchownej oraz zarządzanie swoimi sprawami,
- 15) prowadzenie działalności charytatywno-opiekuńczej,
- 16) prowadzenie działalności oświatowo-wychowawczej,
- 17) tworzenie organizacji mających na celu działalność na rzecz formacji religijnej, kultu publicznego oraz przeciwdziałania patologiom społecznym i ich skutkom.

UWAGA! Za wypełnianie funkcji religijnych nie uznaje się oddziaływania poprzez badania i eksperymenty psychologiczne.

Państwo jest niezależne od związków wyznaniowych. Związki wyznaniowe nie sprawują władzy publicznej. Tak jak organy publiczne i ich funkcjonariusze nie wykonują funkcji religijnych tak organy i funkcjonariusze kościołowi nie powinni wykonywać funkcji publicznych.

Według autorów katolickich „niezależność (...) oznacza taki stopień autonomii danego bytu w stosunku do innego, który wyklucza ingerencję każdego z nich w wewnętrzne sprawy drugiego.” Nie do pogodzenia z konstytucyjną zasadą niezależności państwa wobec związków wyznaniowych był zatem postulat wysunięty w przez bp. Piotra Liberego w imieniu Episkopatu Polski podczas posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu w listopadzie 2003 r., aby projekty istotnych ustaw przygotowywanych przez rząd były przesyłane tytułem konsultacji do Episkopatu.

Konstytucja wyklucza arbitralne regulowanie położenia związków wyznaniowych przez państwo. Stosunki między państwem a Kościołem Katolickim określa umowa międzynarodowa ze Stolicą Apostolską i ustawy (art.25 ust. 4), natomiast relacje między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami i związkami wyznaniowymi winny określać ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami (art. 25 ust 5, o czym szerzej w dalszej części pracy).

Ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania jest regulacją podstawową, o charakterze w istocie ustrojowym; każdemu obywatelowi zapewnia ona wolność sumienia i wyznania, która, według tej ustawy, obejmuje swobodę wyboru religii lub przekonań oraz wyrażania ich indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie.

Do szczegółowych uprawnień jednostki w zakresie wolności sumienia i wyznania ustawa z 17 maja 1989 r. zalicza w szczególności:

- 1) tworzenie wspólnot religijnych, zwanych związkami wyznaniowymi,
- 2) należenie i nienależenie do kościołów i innych związków wyznaniowych,
- 3) głoszenie swojej religii i przekonań,
- 4) zgodnie z zasadami swego wyznania uczestniczenie w uroczystościach i obrzędach religijnych oraz wypełnianie obowiązków religijnych i obchodzenie świąt religijnych,
- 5) wychowywanie dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami w sprawach religii,
- 6) korzystanie ze źródeł informacji na tematy religijne,
- 7) utrzymywanie kontaktów ze swoimi współwyznawcami, w tym uczestniczenie w

pracach organizacji religijnych o zasięgu międzynarodowym,

8) wytwarzanie i nabywanie przedmiotów potrzebnych do celów kultu i praktyk religijnych oraz korzystanie z nich (np. stroje duchownych, naczynia liturgiczne, komunikanty, instrumenty muzyczne, modlitewniki itp.)

9) wytwarzanie, nabywanie i posiadanie artykułów potrzebnych do przestrzegania reguł religijnych (np. żywność jarska, czy koszerna),

10) wybranie stanu duchownego lub zakonnego (szerzej to także możliwość porzucenia takiego stanu),

11) zrzeszanie się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii lub przekonań w sprawach religii,

12) zachowywanie milczenia w swojej religii lub przekonań,

13) otrzymanie pochówku zgodnie z wyznawanymi zasadami religijnymi lub z przekonaniem w sprawach religii.

Prawo do zgodnego z zasadami swego wyznania uczestniczenia w czynnościach i obrzędach religijnych oraz wypełniania obowiązków religijnych i obchodzenia świąt religijnych, a także prawo do posiadania i korzystania z przedmiotów potrzebnych do uprawiania praktyk religijnych przysługuje również: 1) pełniącym służbę wojskową lub zasadniczą służbę w obronie cywilnej, 2) przebywających w zakładach służby zdrowia i opieki społecznej oraz dzieciom i młodzieży na krajowych (a nie zagranicznych) koloniach i obozach organizowanych przez instytucje państwowe (ale już nie przez instytucje samorządowe, czy podmioty prywatne np. związki wyznaniowe, 3) przebywającym w zakładach karnych (zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych), poprawczych i wychowawczych oraz aresztach śledczych, ośrodkach przystosowania społecznego, czy schroniskach dla nieletnich (zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 września 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uczestniczenia w lekcjach religii i praktykach religijnych, korzystania z posług religijnych i organizacji pracy duszpasterskiej w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich).

Ustawa z 17 maja 1989 r. przewiduje jedynie możliwość ograniczenia uzewnętrzniania indywidualnego lub zbiorowego religii lub przekonań i to w drodze ustawowej, tylko w zakresie koniecznym do ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia, moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.

UWAGA! Korzystanie z wolności sumienia i wyznania nie może prowadzić do uchylania się od wykonywania obowiązków publicznych nałożonych przez ustawy (np. od płacenia podatków, wysyłania dzieci do szkół, obowiązku alimentacji itd.). Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, podobnie jak Konstytucja, dopuszcza jedynie ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne możliwość występowania obywateli o skierowanie ich do służby zastępczej, ale na zasadach i w trybie określonym w ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, która decyzję o skierowaniu do zastępczej służby wojskowej pozostawia w istocie uznaniu organów administracji. Korzystanie ze wspomnianego wyżej uprawnienia wymaga złożenia oświadczenia w sprawie przekonań religijnych lub wyznawanych zasad moralnych, czyli nie jest objęte tzw. prawem do milczenia w sprawach światopoglądowych.

Szeroki katalog uprawnień związków wyznaniowych przewiduje omawiana ustawa; poza swobodą wypełniania funkcji religijnych wymienia m.in.:

1) prawo posiadania, zarządzania, zakładania oraz poszerzania cmentarzy grzebalnych, lecz zgodnie z ustawą o cmentarzach i chowaniu zmarłych

2) prawo nauczania religii oraz wychowywania religijnego dzieci i młodzieży, zgodnie z wyborem rodziców, nauczanie to jest wewnętrzną sprawą związków wyznaniowych,

3) możliwość nauczania religii w szkołach i przedszkolach publicznych na zasadach określonych w odrębnej ustawie — o systemie oświaty,

4) prawo do zakładania i prowadzenia szkół, przedszkoli oraz innych placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo wychowawczych na zasadach określonych w ustawach,

5) prawo do zakładania i prowadzenia szkół duchownych i seminariów duchownych według samodzielnie ustalonych programów; szkoły duchowne podlegają nadzorowi Ministra Edukacji jedynie w zakresie realizacji programu szkół ogólnokształcących i uzyskiwania świadectw dojrzałości,

6) tworzenie i prowadzenie szkół wyższych na zasadach określonych w odrębnych ustawach — przede wszystkim w ustawach z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym oraz o tytule naukowym i stopniach naukowych,

7) prawo zakładania religijnych instytutów naukowych i naukowo-badawczych,

8) prawo zakładania i prowadzenia, na zasadach określonych w odrębnych ustawach, odpowiednich instytucji w celu realizacji działalności charytatywno-opiekuńczej, w tym zakładów dla osób potrzebujących opieki, szpitali, inne zakładów lecznicze, żłobków i schronisk dla dzieci,

9) prawo do wydawania prasy, książek, druków oraz zakładania i prowadzenia wydawnictw oraz zakładów poligraficznych, w celu realizacji swoich funkcji, zgodnie z przepisami obowiązującymi w tym zakresie, np. z ustawą z 26 stycznia 1984 r. — Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24, z późn. zm.)

10) prawo do emitowania w radiu i w telewizji programów religijno-moralnych, społecznych i kulturalnych w sposób określony w porozumieniach władz danego związku wyznaniowego a jednostkami publicznej radiofonii i telewizji; brak zgody kierownictwa wspomnianych jednostek motywowany względami finansowymi praktycznie ogranicza możliwość realizacji tego uprawnienia,

11) prawo organizowania i prowadzenia działalności kulturalnej i artystycznej, związanej z wypełnianiem swoich funkcji; prawo zakładania i prowadzenia w tym celu stosownych instytucji oraz dystrybucji i rozpowszechniania filmów. Korzystanie z wymienionych praw nie wymaga uzyskiwania zezwoleń i upoważnień, jeżeli służy to realizacji zadań religijno-moralnych w dziedzinie kultury. O podjęciu i prowadzeniu tego rodzaju działalności związek wyznaniowy powinien jedynie powiadomić organ państwowy wydający te zezwolenia, czy upoważnienia,

12) prawo do otrzymywania z zagranicy jako darowizn urządzeń i materiałów dla realizacji uprawnień określonych w pkt. 11.

Większość wymienionych wyżej uprawnień związków wyznaniowych ma w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania charakter deklaracyjny. Ich realizacja następuje bowiem zgodnie z ogólnie obowiązującymi przepisami prawa określającymi daną dziedzinę życia społecznego. Trudno uznać potwierdzenie przez ustawodawcę szeregu uprawnień związków wyznaniowych jako dowód przyznania im przywilejów. Korzystanie przez związki wyznaniowe ze swobody działania odbywa się zgodnie z ogólnie obowiązującymi przepisami, chyba że ustawa stanowi inaczej (zob. art. 27 ust. 2 ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania).

Paweł Borecki

Doktor, asystent w Katedrze Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalność naukowa: prawo wyznaniowe. Autor artykułów i książek z zakresu prawa wyznaniowego.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 04-02-2004)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3243) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3243>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym,

w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl